

Valokuvat historian- tutkimuksen lähteinä

Olli Kleemola ja Silja Pitkänen (toim.):

Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs. K&H 2018. 287 s. ISBN 978-951-29-7480-1.

Sotahistorioitsija Olli Kleemolan ja yleisen historian tohtorikoulutettava Silja Pitkäsen toimittama yhdentoista artikkelin antologia johdattaa valokuvien käyttöön ensisijaisesti historiantutkimuksen ja sosiaalitieteiden lähteinä, mutta mukana on myös kulttuurintutkimuksellisia ja taidehistoriallisia painotuksia. Valokuvia tarkastellaan osana sotia ja kriisejä, joista syntyneet käsitykset ovat modernilla ajalla paljolti valokuvien välittämiä. Kaikkein tunnetuimpien kuvien ja valtiollisten toimijoiden sijaan huomio kiinnittyy mikrohistoriaan ja valokuvia hyödyntävien toimijoiden käytäntöihin.

Kirja on suunnattu laajasti opiskelijoille ja tutkijoille, joiden kiinnostuksenkohteena ovat valokuvien kuljettamat merkitykset ennen tai nykyään. Kirja tarjoaa kipeästi kaivattuja, selkeästi ja usein käytännönläheisesti esiteltäviä kuva-analyysin menetelmiä. Taidehistorian kivijalan muodostavasta ikonografiasta artikkelit tarjoavat hämmäntävän moninaisia tulkintoja, joten lukijan kannattaa huomioida kirjoittajien edustamat useat tieteenalat omine tutkimustraditioineen.

Monitieteisyys ja -metodisuus toistuvat artikkeleissa, ja yhteisenä juonteena voi pitää myös lähdekritiikin ja kontekstualisoinnin merkityksellisyysyden tähdentä-

mistä. Valokuvien ominaisuudet kiinnittyvät empiirisiin tutkimusesimerkkeihin, jolloin ne valottuvat havainnollisesti useasta suunnasta: toisaalta valokuvat ovat ulkoisen todellisuuden tapahtumien dokumentteja, toisaalta niillä on kyky aktiivisesti muovata todellisuuskäsityksiä ja tuottaa merkityksiä. Historiatutkimuksen näkökulmasta keskeiseksi nousee myös valokuvien yhteys muistamiseen.

Julkaisussa on neljä osaa. Kuvajournalismiin keskittyvät artikkelit tarkastelevat valokuvia osana sosiaalisia rakenteita ja eri toimijoiden pyrkimysten keskellä muovautuvina. Tällöin kuvien tuotannon ja levittämisen kontekstien tuntemus nousee keskeiseksi itse kuvien sijaan. Seuraavassa osassa keskitytään propagandakuviin, joiden selkeäsanaisena tarkoituksena on käsityksiin ja toimintaan vaikuttaminen, mutta niitä on mahdollista tarkastella myös niiden ilmitason tavoitteen ohi painottaen niiden potentiaalia historiatiedon tuottajina. Valokuvia representaatioina ja muistin politiikan toimijoina tarkasteleva osio tulee lähestymistavaltaan lähimmäs taidehistorian ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksen näkökulmia: kirjoittajat eivät ensisijaisesti kysy "mitä kuvat dokumentoivat" vaan painopiste on kysymyksessä "miten kuvat tuottavat merkityksiä". Huomio kiinnittyy itse kuvien toimintaan, niiden tuottamiin käsityksiin ja merkityksiin, vaikka kontekstien oleellisuus on yhä mukana. Viimeisessä osiossa käsittelyyn otetaan sosiaalisen median kuvastot ja laajojen digitaalisten kuva-aineistojen analyysimenetelmät. Näiden puitteissa kurkistetaan rohkeasti tulevaisuuteenkin.

Teokseen sisältyy myös toimittajien kokoama johdantoartikkeli sekä käyttökelpoinen lisälukemiston lista teoksen lopussa. Johdannossa erityisenä ansiona on saksankielisen tutkimuksen huomioiminen tavalla, joka on harvinaista angloamerikkalaisen tutkimuksen valta-aseman ajalla. Kirjan osiot painottavat toisistaan eroavia lähestymistapoja, vaikka toisaalta liittyvät yhtenäistävällä tavalla toisiinsa.

1900-luvun kuvajournalismia tutkinut Annette Vowinckel tarkastelee kuvia ensisijaisesti konteksteissaan muovautuvina. Hän ei näe valokuvia toimijoina vaan tarkastelee kuvia poliittisten ja kaupallisten verkostojen osana, kuvatoimijoiden (*image agents*) tavoitteet huomioiden. Kuvatoimijoilla Vowinckel tarkoittaa kuvia tuottaneita, näytteille asettaneita tai niitä tuhonneita toimijoita, joita, yllättävää kyllä, ei ole aiemmin juurikaan tutkittu. Hänen esimerkinään on muun muassa Yhdysvaltojen ja Itä-Saksan kuvatoimijoiden tapa käyttää monin tavoin yhteneväistä Vietnamin sodan kuvastoa aivan vastakkaisiin tarkoituksiin. Vowinckel antaa pitkin matkaa hyvin käytännönläheisiä vinkkejä tutkimuksessa etenemiseen.

Digitaalisen tiedonvälityksen aikakaudella kuvien moninaisten ja muuttuvien kontekstien huomioiminen on entistäkin mutkikkaampaa ja oleellisempaa. Poliitti-

sen historian tutkija Noora Kotilainen tarkastelee artikkelissaan Syyrian Ghoutan kemikaali-iskujen uutisointia kiinnittäen erityistä huomiota siihen, miten kriisitilanteesta alun perin sosiaaliseen mediaan tuotetut kuvat kantavat valtamediassakin toisaalta autenttisuuden, toisaalta epäluotettavuuden leimaa. Hänen mukaansa tutkijan tuleekin tiedostaa paitsi kuvatoimijoiden tavoittelemat sisällöt myös mediatekniologioiden itsessään kantamat merkitykset.

Taidehistorian väitöskirjaa tekevä Marika Honkaniemi nostaa esiin kontekstin kuvien tarkastelun kehyksenä. Taiteen konteksti suuntasi Ateneumin taidemuusossa vuonna 1942 järjestetyn saksalais-suomalaisen sotavalokuvien näyttelyn vastaanottoa neutralisoiden kuvien poliittisia sidoksia. Tutkija voi tarkastella samoja kuvia vaikkapa niiden välittämän historiallisen informaation kannalta, poliittisina tai taiteellisina tuotoksina. Kontekstualisointi suuntaa kohteelle esitettäviä kysymyksiä ja sitä, millaista tietoa niiden voi olettaa tarjoavan. Nykypoliitikkojen kuvia tutkinut Heike Kanter puolestaan näkee kuvat avaimina konteksteihinsä. Kulttuurin nykytutkimuksen valossa hieman ongelmallisessa artikkelissaan hän esittää, että kuvien sommittelullisista rakenteista on analysoitavissa julkaisijatahojen ideologia ja poliittisia näkemyksiä. Formalistisia lähtökohia painottavat tulkinnot ovat uskottavia vain tiettyyn rajaan saakka.

Silja Pitkänen tarkastelee 1930-luvun kuvia Leningradin alueen koululaisista sotavarusteissa. Kuvien historiallinen kontekstualisointi on tarpeen jo sen ymmärtämiseksi, mitä kuvissa on esitetty. Lähdetietojen puutteellisuus johdattaa Pitkäsän tarkkaan kuvien tutkimiseen ja niiden välittämän tiedon tulkitsemiseen. Kuvien diskursiivisuuden huomioiminen auttaa häntä näkemään kuvat myös valtapyrkimysten välineinä, propagandana, joka muovasi sitä, millaiseksi ympäröivä todellisuus hahmottui. Valokuvat osana vallan toimintatapoja ovat keskiössä myös historioitsija Timo Särkän artikkelissa. Hän tarkastelee suomalaislähtöisen Carl Theodor Erikssonin Rhodesiassa 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa ottamia valokuvia tutkien niiden avulla, miten kolonialismi ja rotuajattelu ilmenivät yksittäisen ihmisen elämässä. Kuvat kertovat mitä ”alkuasukas” ja ”pioneerit” merkitsivät Erikssonille. Valokuvat eivät näyttäydy niinkään todellisuuden faktojen tallenteina vaan kolonialististen toiveiden käsittelyn välineinä ja valta-asetelmien rakentajina.

Olli Kleemola vertailee Suomen jatkosodasta kootua kahta valokuvateosta, joista toinen on julkaistu sodan aikana ja toinen vuonna 1958, yli kymmenen vuotta sodan päättymisestä. Näin hän tuo esiin sodan kansallisen muiston sisällöissä ja tavoitteissa tapahtuneita muutoksia. Kleemola osoittaa, että propagandistisen tarkoituksin otettujen kuvien on vaikea irrottaa tästä syntykontekstistaan, jonka sisältöjä ne voivat

kantaa mukanaan riippumatta kuvatoimijoiden pyrki- myksistä. Samaan aikaan kuvien valintaprosessit vaikuttavat siihen, että sekä kuvien historiallista informaatiivisuutta että niiden tarkoituksiperiä tulee tarkastella kriittisesti.

Mikäli lukijalla ei ole mahdollisuutta lukea kuin yksi kirjan artikkeleista, suosittelen brittiläisen Laura Toddin tekstiä, jossa hän tarkastelee Bosnian sodasta julkaisu- tuja lehtikuvia. Valokuvien luonne toisaalta dokument- tina ja toisaalta aina tietyistä näkökulmasta tuotettuna kuvana korostuu monien osapuolten kesken käydyin sodan kuvien kohdalla hyvin valaisevalla ja konkreet- tisella tavalla. Todd myös huomioi, miten valokuvat auttavat muistamaan tapahtuneita hirveyksiä, mutta samalla niihin sisältyy kyky muovata syntyneitä muis- toja. Sotarikosoikeudenkäynneissä ei ole kyse vain valo- kuvateoreettisista pohdintoista vaan valokuvien moni- tulkintainen suhde todellisuuteen vaikuttaa käytännön toimii. Myös Andrea Pruchová Hruzován mielestä valokuvat vaikuttavat siihen, mitä ja miten muistamme. Hän keskittyy artikkelissaan dynaamisten ja monien medioiden yhteisvaikutuksella rakennettujen kulttuu- risten muistojen tarkasteluun oivallisena kohteenaan Tšekkoslovakian historian kaksi käännekohtaa: natsi- Saksan miehitys vuosina 1939–1945 ja Neuvostoliiton miehitys vuonna 1968. Hän löytää miehitysten kuvas- toissa toistuvia, yhteisiä visuaalisia merkkejä ja teemoja, jotka ovat saaneet voimansa ja vaikuttavuutensa juuri toistuessaan useissa medioissa.

Yhteiskuntatieteilijä Kimmo Elo pureutuu digitalisaat- tion tuomiin mahdollisuuksiin. Hän analysoi Itä-Saksan vastarintaliikkeen keskeisten henkilöiden valokuvia ver- kostoanalyysin menetelmää soveltaen (*historical net- work analysis*). Tiettyllä tavalla rajattu kuvajoukko voi pitää sisällään informaatiota, jota yksittäisistä kuvista ei voi havaita. Elo etälukee digitoitua kuva-aineistoa läh- detietoineen analysoiden yksikköjen välille muodostuvia suhdeverkostoja. Hän nostaa esiin myös tulosten mah- dolliset epävarmuudet, joista suurin liittyy metadatan puutteellisuuksien huomioimiseen.

Viimeisessä artikkelissa Kimmo Elo ja Olli Klee- mola hahmottelevat tulevaisuutta, jossa visuaalinen datalouhinta olisi vastaavalla tavalla mahdollista kuin tekstiaineistojen kohdalla. Keskiössä on visuaalisen sisällön kuvailun standardointi. Kuvatietokantojen hyö- dyntäminen paljastuu paljolti riippuvaiseksi työlästä ja rahoitusta vaativasta perustutkimuksesta, sillä valoku- vat ilman lähdetietoja ja sisällön kuvausta ovat hyvin hankalasti hakujen piirissä. Myös muut kirjoittajat poh- tivat valokuvien metadatan puutetta ja sen vaikutusta tulkintojen luotettavuuteen. Valokuvien hyödyntäminen lähteinä tuntuukin ensin edellyttävän tarkkaa historial- listen sisältöjen tutkimusta, tuottajatahojen ja julkai- suhistorian tuntemista. Valokuvatutkimuksen arjessa eri arkistoissa tämä muodostaakin hyvin konkreettisen

pullonkaulan: arkistoitavat kuvakokonaisuudet ovat yhä laajempia, mutta rahoitusta niiden taustoittamiseen tuntuu olevan vaikea löytää.

FT Johanna Frigård
Turun yliopisto